

A SZABADKAI RAICHL-PALOTA FELÚJÍTÁSA

Raichl József Ferenc (1869. Apatin – 1960. Budapest) 1895-ben, huszonhat éves korában már szabadkai építésként emlegetik, ugyanis budapesti tanulmányai végeztével (1891) és külföldi szakmai kalandozásai, majd rövidebb budapesti és szegedi tartózkodás után ide nősült és itt telepedett le. Varga Károly, a Városi Tanács képviselője, Szabadka egyik legbefolyásosabb polgára leányának kezét nyerte el, aki valószínűleg nagy mértékben befolyásolta építési hozzáállását és elképzeléseit újonnan épülő családi otthonuk tervezése és kivitelezése folyamán. Nem lehetett nehéz befolyásolni az ambíciók által elvakított fiatal műépítést, sikeres építkezési vállalkozót és üzletembert, kifinomult ízlésű műgyűjtőt, és nem utolsósorban szenvedélyes hazardőrt, aki ekkoriban még töretlen életútjában bízott, s szerelmes volt feleségébe, az Életbe és a Művészetbe. Ambícióiban támogatta őt befolyásos apósa és Mamuzsits Lázár polgármester, akik bőven ellátták tervezési és építési megbízásokkal – feltehetően megfelelő ellenszolgáltatások fejében. 1895 és 1906 között születtek főbb művei Szabadkán és környékén: a Nemzeti Szálló homlokzatának felújítása (1895); a Nemzeti Casino épülete (1895); az új gimnázium tervei (1896-1900); a Vasa Stajic utca 11-13. alatti két földszintes családi ház (1899); a palicsi Conen-villa (1900); a szabadkai zsinagóga pályázata (1900); az Osztrák-Magyar Bank épülete (1901); Medgyaszky Sebő lakóháza (1902); saját lakóháza, a Raichl-palota (1903-1904); a mellette lévő kétemeletes bérpalota (1904); a bácstopolyai római katolikus templom (1903-1904); egy sertéshizlalda és tejüzem tervei (1906 körül); az Aleksa Šantic-i Hikisch-féle Fembach-kastély kivitelezése (1906-1907); a szabadkai városháza pályázata (1906. III. díj); az apatini városháza (1906-1907) stb.

A siker azonban nem tartott örökké.¹ Új, felkapott építészeti jelentek meg a városban Jakab Dezső és Komor Marcell személyében, majd a pazarló életmód, néhány balsikerű vállalkozás, de főleg az új polgármester (Bíró Károly) személyében megtestesülő politikai változások kegyvesztettséghez, később csődbe vezették Raichlét. A minden ízében pompás, szecessz-

ziós családi palota és a mellette emelkedő bérházak építkezései a vasútállomással szembeni telken is óriási összegeket emésztettek fel, amelyeket kölcsönökből igyekezett fedezni. A tönkrement építész családjával 1906-ban kénytelen volt megszégyenülve elhagyni a várost, teljes vagyonát, ingatlanjait és ingóságait a hitelezők elárvereztették.²

Ő is e maradi szellemű alföldi „mocsárváros” és kapzsi lakói paraszti mentalitásának és rosszindulatának áldozatává vált, mint megannyi haladó szellemű, szerencsétlenségükre víziókkal megáldott polgártársa (Macskovits Titusz építész, Vermes Lajos stb.). Raichl Szegeden telepedett le, őstehetségének és lankadatlan alkotóvágyának köszönhetően ismét talpra állt és még Szabadkán kiforrott szecessziós stílusával és jellegzetes építészeti nyelvezetével néhány év leforgása alatt emeletes paloták sorával gazdagította Szeged építészeti örökségét.

Szegedi munkásságának eredménye a Földes-ház (Ságvári u. 4., 1907); a Shäffer-ház (Gyertyámos u. 4.); lakóház (Bercsenyi u. 17., 1908); villa (Somogyi u. 42., 1908 körül – lebontva); a Gróf-palota (Tisza Lajos körút 20/b., 1912-1913); a Móricz-ház (Szent Mihály u. 9., 1909-1910); az új Raichl-palota (Szentháromság u. 2-4., 1909-1910);³ a Vastagh-ház⁴ (Baththyány u. 33., 1911.).

Az elárverezett szabadkai épület a hitelező bank tulajdonába került, majd mivel Raichl kívánsága ellenére a város nem tartott rá igényt, továbbadta Hartmann Józsefnek, aki kártyaadósság fejében Sol Endrere ruházta át. A következő tulajdonos Schossberger Emil volt, egészen 1949-ig, amikor a város tulajdonába került, az a Városi Múzeumot költöztette bele. 1970 óta az épületben a mai napig a *Képzőművészeti Találkozó* nevű kortárs galéria székel.

A palota

Raichl Ferenc, az apatini születésű Pártos Gyula⁵ révén ismerkedett meg a modern szecessziós építészettel. Pártos mint Lechner Ödön munkatársa, valamint Lechner követői együtt alakították ki az új magyar nemzeti stílust, a nemzetközi kortárs irányvonalakat és a magyar nemzeti formavilágot kutatva, követve, ötvözve. Raichl, amikor saját részére, saját kedvére épített, engedte szabadon szárnyalni fantáziáját és a lelke mélyen lakozó alkotóerőt, remekművet alkotott. A vasútállomással szemben, az akkori Mária Terézia park peremén, Mamuzsits Lázár polgármester házával átellenben a város akkori legattraktívabb telkeit vásárolta meg magánpalotája és bérháza részére. Ez az elhelyezés a mai napig kiváló kilátást nyújt erre a lélegzetelállító, egyemeletes, könnyedén nyújtózkodó épületre a vasútállomás felől érkezők számára.

A szemlélődő tekintete azonnal a főbejárat köré kialakított teátrális, kosárféves diadalívre irányul, amelyet az attika felett két, Zsolnay pirogránitból kialakított, cinklemezzel fedett kupolás oldaltorony és az alattuk elhelyezkedő, erdélyi hangvételi fa zárterkélyek kereteznek. A bejárat fölött az oromzatban két egymás felé fordított babszem alakú ablak látható, amelyeket a vakolatba rakott gazdag muránói üvegmozaik övez, és amelyeket eredetileg Róth Miksa vitrázsai díszítettek. Sajnos ezek rekonstrukciója még várta magára. A beugró keretét kalotaszegi motívumú Zsolnay kerámiadíszek csipkézik, az egész homlokzatot végigkísérő, játékosan hullámzó attikát pirogránit szegély keretezi. A középoromzat csúcsán Raichl Ferenc családi címere látható, a tudás fájára tekeredő kígyóval, szájában az eredendő bűn almájával. A folyamatos szegélyt felváltva kör alakú, tágira nyitott szájú, csodálkozó női és férfi fejek szakítják meg. A szecessziós kovácsoltvas bejárat két oldalán nyitott erkéllyel csalogatja a járókelőt a palota előcsarnokába. A földszinti és emeleti erkélyek kovácsoltvas mellvédei is játékos formálásúak. A bejáratot siklósi vörösmárványból faragott szecessziós oszlop-pár szegélyezi. Az ablakok jellegzetes formái később Raichl szegedi épületein is feltűnnek. Az egész utcai homlokzat hangulatát a túlnyomóan világoskék mozaikfelületek és a mintás tetőzet adják. A palota belső elrendezését az ünnepélyes márványlépcső határozza meg, amely köré rendeződnek az egymásba nyíló helységek. A tágas emeleti tereket kétszárnyú tolóajtók választják el egymástól, ami a modern, flexibilis és funkcionális térszervezést vetíti előre. Ezek a helységek ma a kortárs képzőművészeti galéria kiállítóterei, a hetvenes évek végén beépített tetőtér műtermeknek és vendégszobáknak ad helyet. Az épületet 1973-ban műemlékké nyilvánították, majd 1991-ben a nagy jelentőségű műemlékek kategóriájába sorolták.

A zárterkélyek felújítása

2002-ben a szabadkai önkormányzat bizottságot alapított a város kulturális intézményeinek fedelelet nyújtó épületeken végzendő sürgős beavatkozások megállapítására. Ezek a munkálatok valóban csak a legsürgetőbb javításokat irányozták elő, javaslatom a Raichl-palota főhomlokzatán lévő, igen rossz állapotú faerkélyek statikai felújítására mégis megértésre talált Papp Árpádnál, a bizottság elnökénél, aki akkor kulturális tanácsos volt, később a Képviselő Testület elnöke lett. Az erkélyek helyreállítása valóban nem tűrt halasztást, félő volt, hogy a járókelők fejére zuhannak. A szabadkai Műemlékvédelmi Intézet munka-

társai felmérték, majd a bontás során részletesen dokumentálták a faszervezetet. Az asztalosmester Covic Ivan már bizonyította hozzáértését az udvari homlokzat egyik műves ablakának elkészítésével. Az új erkélyek teljesen az eredeti elemek alapján készültek kiváló minőségű, évekig szárított feketefenyőből (a szerző – Dömötör Gábor építész konzervátor felügyelete alatt). Az erkélyek felújítása átnyúlt a 2003-as esztendőbe, és mivel általános meglepedés kísérte és erősen elütött a lepusztult főhomlokzat általános képétől, előrevetítette az egész épület helyreállításának lehetőségét.

A tetők

Időközben a csapadékban gazdag tél komoly beázásokat okozott. A bizottság megállapította, hogy a tetőfedés felújítása halaszthatatlan, ha az épület állagának további romlását meg akarják állítani. Az 5 millió dináros költséget a város vállalta. A felújítás nem jelentett egyszerű feladatot, hiszen egy 27 tetősíkból álló, rendkívül összetett szerkezetről van szó. A látható, mintás felületek kétféle színű mázas Zsolnay-cseréppel, a nem látszó tetők közönséges hódfarkú cseréppel voltak borítva. A gerinceket három fajta díszes és színes Zsolnay-kerámia kúpcserép fedte, az utcai oldalon szellőzőnyílásokat rejtő cikornyás rozetták is voltak – mind igen siralmas állapotban. Oxidálódott és sok helyen lepattogzott a máz, a cserepek könnyen törtek, felületük megszurkült. Először a szabadkai Anyag- és Szerkezetvizsgáló Intézet laboratóriumában megvizsgáltattuk a száz éves cserepek és díszítőelemek vízfellevő és ütésálló képességét. Kétségtelenül vált, hogy mindet újakra kell cserélni. Megállapodás született a Zsolnay-gyárral, ahol a megrendelt elemek mintadarabjai alap-

ján elkezdődött a gyártás. Minden elemet újonnan kellett modellezni az égetésnél történő zsugorodást figyelembe véve. A máz színeinek meghatározása is összetett folyamat volt, hiszen az idők folyamán a régi elemek is különféleképpen színeződtek el. A héjaláson kívül a fedélszék korhadt elemeit és a lécezést is kicserélték. A tető felújítása 2004-ben fejeződött be.

Az udvari homlokzat

A palota udvari homlokzata talán még szebb, játékosabb, építészeti szempontból a tömegek játéka révén talán még értékeesebb, mint a teátrális, de egysíkú főhomlokzat. Az udvar felé Raichlnak nem kellett igazodnia az utca vonalához, szabadabban kiélhette formaalkotó fantáziáját. Sajnos az udvari oldal kétségbeesett állapotban volt. A két világháború között megtisztították „felesleges” díszítőelemeitől. A télikert eredetileg sárgásbarna nyolcszögletű üvegtéglából rakott falát a hetvenes években átépítették és síküveggel pótolták. Az üvegtéglából csak egy darab maradt fenn a szabadkai Műemlékvédelmi Intézet tulajdonában, ennek alapján, ha egyszer lesz rá pénz meg kivitelező, ismét le lehet azokat gyártani és helyreállítani a télikert eredeti állapotát. A mostani rekonstrukciót csak részlegesen nevezhetjük. Az úgynevezett ablakerkélyt, a *kibicfensztert* eltávolították az idők során, és két oda nem illő ablakot nyitottak helyette. Az eredeti kék-sárga Zsolnay virágdíszekből csak mintadarabok maradtak, az olajzöldre mázolt homlokzat vakolata foltokban hullott.

A kilencvenes években az elhanyagolt kísértet-udvar tulajdonost cserélt. A helyi magánvállalkozót csak a kivételes polgári összefogás és elmarasztaló újságcikkek akadályozták meg, hogy a kerítés vonalára emeletes üzletházat emeljen, egyszer s mindenkorra elrejtve a város szeme elől a szecessziós gyöngyszem-

met. 2002-ben aztán ugyanez a vállalkozó a Műemlékvédelmi Intézettől kért hozzájárulást az udvar rendezéséhez, hogy ott igényesen kialakított kerthelyiségben a vendéglátáson kívül kulturális rendezvényeket is szervezhessen. Az intézet azzal a feltétellel adta beleegyezését, hogy az építető kötelezettséget vállal az udvari homlokzat helyreállításának támogatására.

A munkák a vakolat leverésével indultak. Sajnos az eredeti állapotról csak egy korabeli fénykép tanúskodott, amely a rekonstrukciós terv alapjául szolgált. A terveket, az 1:1 méretarányú rajzokat Gordana Prcic Vujnovic készítette, a munka felügyeletét is ő látta el.

A főhomlokzat és az enteriőrök

2004-ben a város pénzt biztosított a főhomlokzat felújítására is. A Műemlékvédelmi Intézet szakembereiből team alakult (Dömötör Gábor, Prcic Vujnovic Gordana, Acimovic Luka építész-konzervátorok, Gabric Pocuc Vera szobrász- és Bolic Goran festőrestaurátor). A felújítás során az összes fontos kérdésben ez a csoport segített a döntések meghozatalában. A csoport alapvető irányvonalnak az *eredetiség* megtartását fogadta el, vagyis kizárta a vakolat teljes eltávolítását az összes díszítőelem lebontásával, valamint a kevésbé sérült Zsolnay pirogránit elemek cseréjét újakra. Ez a rekonstrukciós beavatkozásokkal párhuzamosan anyagkonzerváló technikák alkalmazását jelentette.

A homlokzaton a gazdag vakolatprofilokon kívül Zsolnay-kerámia elemek, muránói üvegpaszta mozaikok, valamint síklósi vörösmárvány faragványok is találhatók. Minden homlokzati elemről és anyagból mintát vetettünk, elvégeztettük általános elemzésüket. Először a hiányos vagy nagyon sérült, ezért újonnan gyártandó Zsolnay-kerámiákat bontottuk le. Az attikaszegély jobb szélén lévő elemeket csak darabokban tudtuk lesze-

relni. Miután minden darabot megjelöltünk és összeállítási vázlatot készítettünk, külön-külön csomagolva juttattuk el őket a Zsolnay-gyárba. A felületileg sérült, kisebb repedésekkel tarkított pirogránit elemeket színeztet, kétkomponensű gyantával restauráltuk, „újramázastuk”, megóva az újabb káros hatásoktól.

Közben meghatároztuk a bontandó vagy injektálással megmenthető vakolatfelületeket. Raichl eredetileg három rétegben végeztette a vakolást. Az első 2,5 cm vastag réteg dunai homokkal készült, a második réteget 3 cm vastagságban vitték fel az előzőre, a harmadik, 4 mm vastag nemesvakolat volt a záróréteg. Ez arra utalt, hogy a homlokzat eredetileg nem volt festve, egészen a hetvenes évek végéig.⁶ Az eredeti vakolat száz év múltán is kőkemény maradt, de egyes helyeken nagy felületekben elvált a faltól, mivel a hajdani kőművesek nem kellően mélyítették a téglák közötti fugákat, a vakolat nem tapadt meg eléggé a falon. Az ellenőrzések alapján a vakolat 80 %-át el kellett távolítani, ahol ez nem volt lehetséges a kerámia díszek vagy mozaikok miatt, zsebeket metsztünk, amelyeken át hígított vakolatot injektáltunk a részbe.

A siklósi vörösmárvány lábazat felett kapilláris nedvességet mértünk, ezt szárítóvakolattal szüntettük meg, amelyet a lábazattól 1 méter magassáig vittünk fel. A mozaikfelületeket stabilizáltuk, majd konzerváltuk a hiányzó mozaikszemek kiegészítése után. A felújítást Nastic Nenad és Stosic Natasa belgrádi mozaikrestaurátorok végezték.

A legnagyobb gondot a főpárkány összefüggő pirogránit elemei jelentették. Formázás közben sok kérdés adódott az illesztésekkel, egyes ívekkel kapcsolatban. Az égetéskor adódó méreteltérések csak összeépítéskor derülnek ki, az újragyártás hónapokkal késleltetheti az építkezés befejezését. A hibátlan szobrászmunka Hofecker Angéla iparművésznak és a Zsolnay Porcelánmanufaktúra munkatársainak köszönhető. A máz színárnyalatának beállítása is hosszadalmas folyamat, mert csak az égetés után látni az eredményt. A gyár laboratóriumában nagy mennyiségű számozott cserepet festettek be az árnyalatot megközelítő színskombinációkkal, és az égetés után összehasonlították a mintapéldánnyal. A végleges mázát többszöri kísérlet után fogadta el a vezető restaurátor. Megtanultuk, hogy szórópisztollyal nem lehet azt a minőséget elérni, mint a mázba mártással vagy ráöntéssel.

Felméréskor a Zsolnay kerámiák alatt zöldes, algás megfolyásokat találtunk, amelyek a lecsorgó esővíz hatására alakultak ki olyan csepegtető hűjén, amelyek távol tartanák a vizet a falfelülettől. A megoldás sok töprengést okozott. Egyik megoldás cinklemez csepegtető elhelyezése lett volna, de ez megváltoztatta volna a homlokzat látványát. A végső megoldást az esővizet lepergető festék kínálta. Ez továbbra is hagyja a falat levegőzni. Alá egy rendkívül kemény, szintén páraáteresztő masszát vittünk fel nagy nehézségek árán, de az eredmény megérte az erőfeszítést. A Raichl-palota főhomlokzatának és enteriőrjeinek felújítását teljes egészében Szabadka város vállalta újabb 5 millió dinár értékben.

2005 tavaszán kezdődött a palota melletti bérház felújítása, amit a tulajdonos LHB Bank finanszírozott. Itt tetőtérbeépítés, új tetőhéjalás (Zsolnay-cserép), valamint a főhomlokzat és az udvari homlokzat felújítása történt meg. A technika megközelítően hasonló volt a palotán alkalmazotthoz, azzal a különbséggel, hogy itt eredetileg is szerényebb volt a kialakítás (pirogránit helyett stukkó, mozaik nincs stb.). Az épületek színezését

az eredeti nemesvakolat színe adta meg, mindkét homlokzat azonos árnyalatokat kapott úgy, hogy egymáshoz viszonyítva a sötétebb és világosabb vajszerű felületek egészítik ki egymást. Ehhez a hatáshoz járul hozzá a bérpalota homlokzatának felső sávjában megjelenő rózsaszín.

Mindkét felújítás 2005. szeptember 3-ra készült el, az ünnepélyes felavatáson az utca túloldaláról már a szoborba faragott Raichl Ferenc figyelte révedező tekintetével, mint tűnik elő újra hajdani álma, melyet egykor oly könnyen szertefoszlott az élet kegyetlen valósága.

A felvételeket Vukelic •eljko, Novák Mihály, Jovancic Miroslav, Dömötör Gábor készítette.

E cikk alapjául szolgáló kutatást az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram támogatta.

¹ Bela Duranci: *A vajdasági építészeti szecesszió*. Szabadka, 1983.

² Csak néhány eredeti bútordarab (az arab dohányzószoba) maradt meg ebből az időszakból. Ezek hosszú viszontagságok után a szabadkai Népszínház díszletgyűjteményeiből az idejü jubileumi ünnepségek keretein belül restaurálás után végül visszakérültek az épületbe.

³ Egykor az Apolló mozgóképszínháznak adott teret.

⁴ Az eredeti terveken Stahl József aláírása szerepel.

⁵ Kata Martinovic Cvijin: *Suboticki opus Ferenc J. Rajhla*. Szabadka, 1985.

⁶ A 70-es évek végén történt felújítást, mikor a tetőtér is beépítették, ifj. Lévay Endre építész, a szabadkai Műemlékvédelmi Intézet munkatársa vezette.